Туған телем-башҡорт теле

Байышева Айгөл Ғалимйән ҡыҙы,

41 йәш

Дыуан районы Мәсәғүт ауылы гимназияһы

Башҡорт теле- **башҡорт халҡының туған теле генә түгел, <u>Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле лә.</u>**

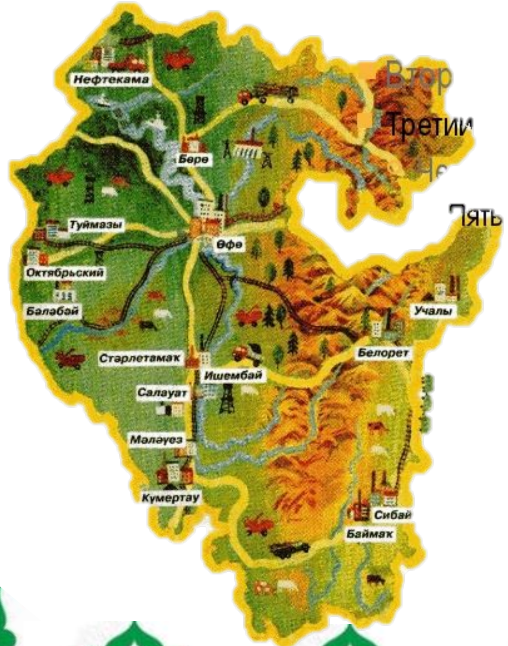

Унының дәүләт теле булараҡ (урыҫ теле менән бер рәттән) юридик статусы <u>Башҡортостан Республикаһы</u> Конституцияһында нығытылған.

Башҡорт теле башланғыс һәм урта
мәктәптә уҡыу-уҡытыу сараһы
һәм өйрәнеү предметы булып тора,
юғары уҡыу йорттарында гуманитар
предметт … у сараһы итеп
файҙала … предмет
булараҡ ө …

Башҡорт телендә уҡыу әсбаптары, нәфис һәм публицистик әҙәбиәт нәшер ителә, гәзит һәм журналдар сыға, телевидение һәм радио тапшырыуҙары алып барыла, театрҙар эшләй.

Донъяла 2 млн. тирәһе башҡорт йәшәй. Туған башҡорт телендә 1,2 млн кеше һөйләшә.

2010 йылғы Бөтә Рәсәй халыҡ иҫәбен алыу мәғлүмәттәре буйынса, Рәсәйҙә башҡорт телен нисә кеше белә?

977 484 башҡорт

131 950 татар

20 258 урыҫ

6 276 сыуаш

3 211 мари

1 953 ҡаҙаҡ

1 630 удмурт

1 279 үзбәк

8 363 башҡа милләт вәкилдәре

Башҡорт телен белгәндәр ҡайҙа күберәк йәшәй?

Силәбе өлк.

Башҡортостанда

Пермь кр.

Ырымбур өлк.

Татарстан Р-да

Төмән өлк.

Удмурт Р-да

Свердловск өлк.

Һарытау өлк.

Ҡурған өлк.

Һамар өлк.

Башҡорт теле төрки телдәр төркөмөнә ҡарай
ҡумыҡ
төрөк
тыва
ҡаҙаҡ
ҡарағалпаҡ
нуғай
татар
төрөкмән
хакас
уйғыр
якут
алтай
балҡар
сыуаш

Башҡорт теленең тарихы дүрт дәүергә бүленә:

1. Урал-Алтай(боронғо ҡатлам, агглютинативлыҡ һәм алтай телдәренә хас башҡа һыҙаттар формалаша)

2. Дөйөм төрки (төп һүҙ фонды, төп фонетик һәм бөтә төрки телдәр өсөн уртаҡ булған башҡа үҙенсәлектәр хасил була)

3. Ҡыпсаҡ (ҡыпсаҡ төрки телдәренә хас фонетик, лексик һәм башҡа үҙенсәлектәр барлыҡҡа килә)

4. Башҡорт теле үҙе .

Борондан	башҡорттар әҙәби төрки теленең төбәк варианты Урал-Волга буйы төрки теле менән файҙаланған.
XVI-XVIII быуаттарҙа	ҡыпсаҡ элементтары һәм русизмдар арта.
XIX быуат	әҙәби телгә башҡорттарҙың һөйләш теле көслө йоғонто яһай.
XX быуат	хәҙерге әҙәби башҡорт теле формалаша.

Башҡорт ҡәбиләләре әүәлге замандарҙа боронғо төрки рун яҙмаһын ҡулланған.

Ислам ҡабул иткәндән һуң башҡорттар ғәрәп яҙмаһын ҡуллана.

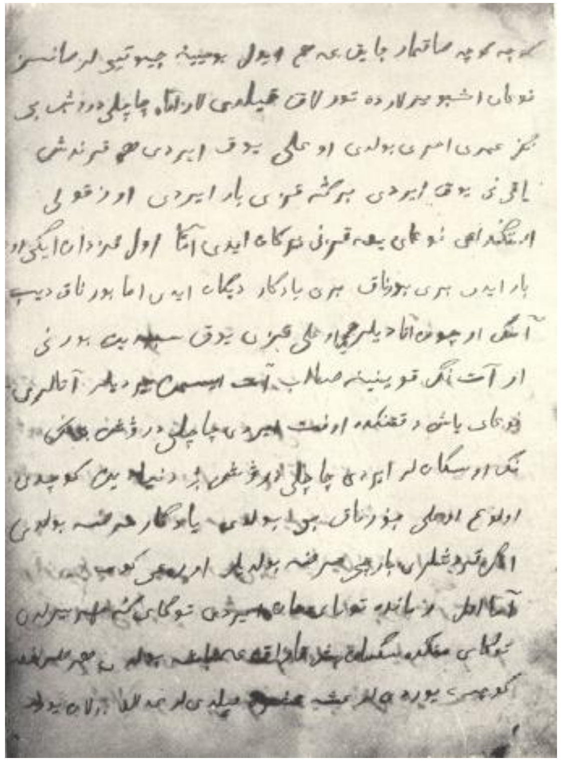

1929й. латиницалағы башҡорт алфавиты (яңалиф) барлыҡҡа килә.

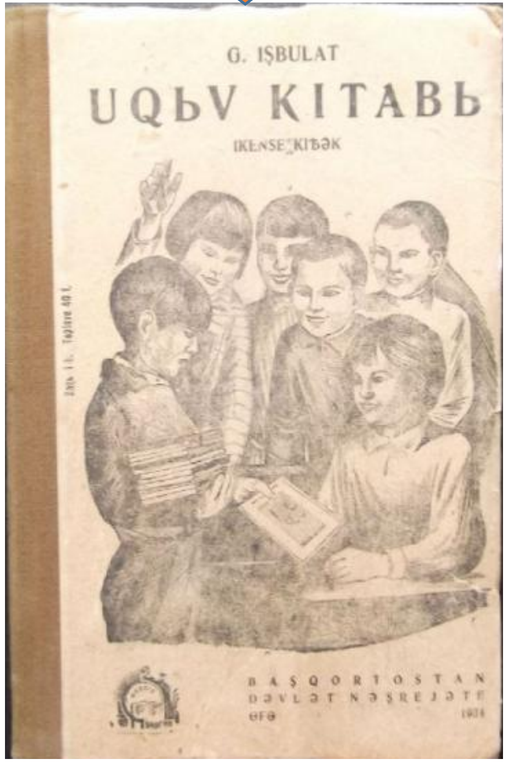

1940 йылда кириллица нигеҙендәге алфавит индерелә.

Башҡорт теленең хәҙерге заман алфавиты 42 хәрефтән тора.

Урыҫ теле менән уртаҡ 33 хәрефтән башҡа башҡорт телендә булған өндәрҙе билдәләү өсөн йәнә 9 махсус хәреф кабул ителгән.

Башҡорт теле

- агглютинатив телдәргә инә.
- Һүҙ яһалыш аффикстар ярҙамында ғәмәлгә ашырыла: балыҡ — балыҡсы — балыҡсылыҡ.
- Башҡорт телендә енес категорияһы грамматик ысул менән билдәләнмәй.
- Шулай уҡ предлогтар һәм приставкалар юҡ.
- Оҡшаш мәғәнәле конструкциялар

шулай уҡ аффикстар ярҙамында яһала: урамда, далала, ҡаланан, ярға.

Башҡорт теленең диалекттары

Көнсығыш диалекты

Һөйләштәре:

- арғаяш,
- асыуҙы,
- ҡыҙыл,
- мейәс,
- һалйот,
- әй

Төньяҡ-көнбайыш диалекты

Һөйләштәре:

- ғәйнә,
- түбәнге ағиҙел-ыҡ,
- ҡариҙел,
- танып,
- урта урал

Көньяҡ диалекты

Һөйләштәре:

- эйек-һаҡмар,
- урта,
- дим

Рәсми статусы

Башҡортостанда башҡорт теленең рәсми статусы республика Конституцияһында нығытылған, ләкин 1999 йылда ғына телдәр тураһында республика законы ҡабул ителә. 2000 йылдан төбәк дәүләт учреждениеларының алтаҡталарын башҡорт телендә яҙып элеү башлана.

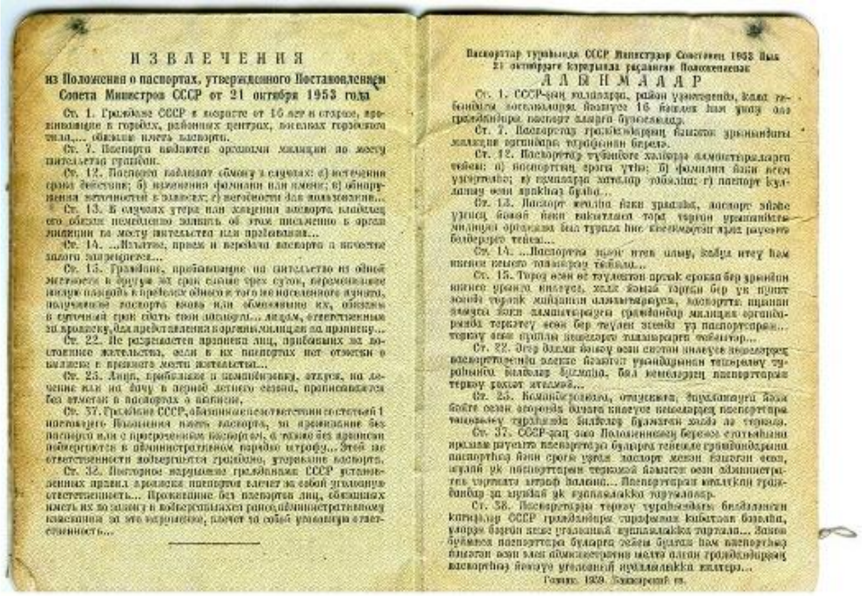
ИЗВЛЕЧЕНИЯ
из Положения о паспортах, утвержденного Постановлением Совета Министров СССР от 21 октября 1953 года

АЛЫНМАЛАР

21 февраль – Халыҡ-ара туған телдәр көнө

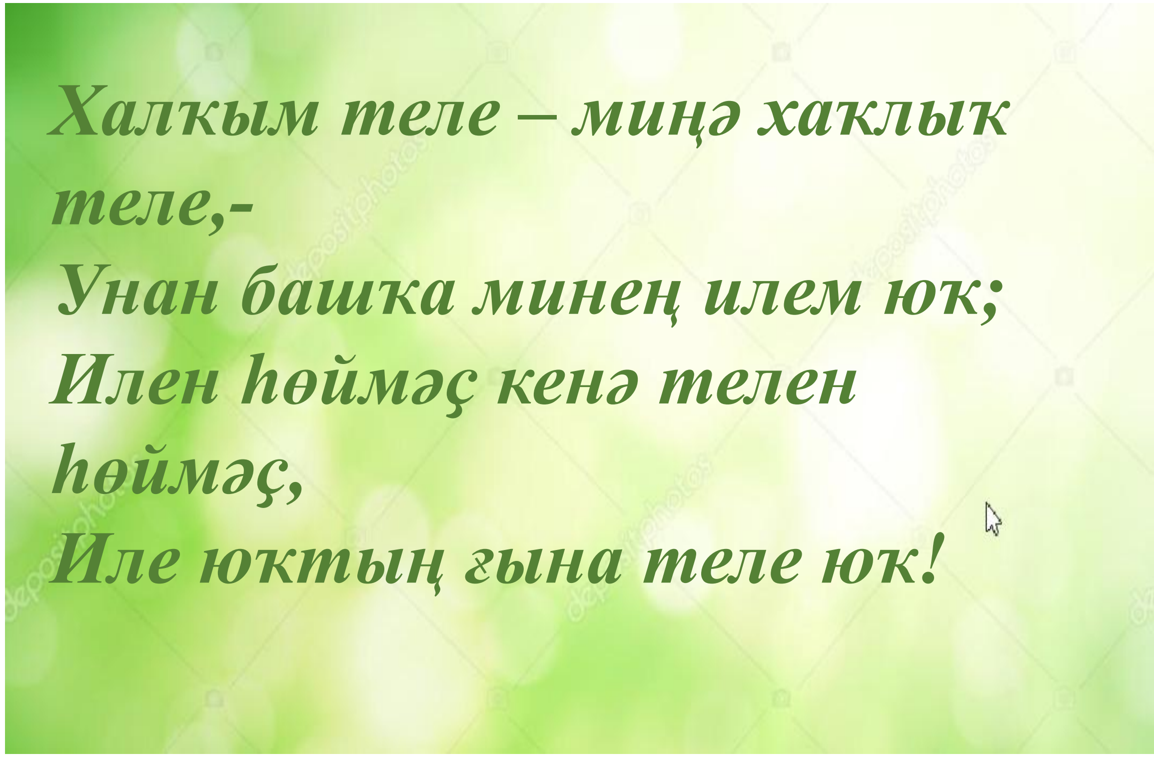

Туған телебеҙҙең киләсәк яҙмышына битараф булмайыҡ, халҡым!!!